

УДК 930.25:021.6:908(477.41)«18/19»

DOI: 10.30840/2413-7065.2(87).2023.283304

СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ МЕРЕЖІ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології НДІУ

Олена ЖАМ

orcid.org/0000-0001-6216-5167

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник

Музею хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Оксана ВИСОВЕНЬ

orcid.org/0000-0002-0061-2301

доктор історичних наук, професор кафедри історії і культури України

та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Лариса КАПІТАН

orcid.org/0000-0001-5035-8164

доктор історичних наук, професор, професор кафедри античності, середньовіччя

та історії України домодерної доби ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Анотація. У статті досліджується процес становлення і розвитку бібліотечної мережі Переяславицини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у контексті асиміляторської політики, яку проводили російські імперіалісти щодо українців. Методологічною основою роботи є системний підхід, принципи критичного та структурно-системного підходу до джерельної бази. Застосовано історико-порівняльний, хронологічний та конкретно-історичний методи у їх сукупності, а також спеціальні методи джерелознавчого аналізу документів і матеріалів. Простежено зв'язок між просуванням «русского мира» в Україні на початку ХХІ ст. та асиміляторською політикою, яку системно проводили російські імперіалісти щодо українців на зламі ХІХ – ХХ ст. Встановлено наявність бібліотечної мережі на Переяславицині. Висвітлено діяльність повітового й губернського земств у напрямку організації бібліотек на селі. Окреслено особливості функціонування бібліотек, комплектування книжкового фонду, динаміку основних бібліотечних показників. З'ясовано суспільну та просвітницьку роль мережі книгозбірень та її вплив на культурно-освітній простір Переяславицини в ХІХ – на початку ХХ ст. Розкрито особливості заснування мережі сільських народних бібліотек й отримано відомості про їх діяльність. Виявлено, що мережа сільських бібліотек Переяславського повіту була нечисленною, бібліотеки розподілялися по території повіту нерівномірно, книжкові фонди переважно були мізерні, однотипні за складом і тематикою, поповнювалися епізодично, комплектувалися здебільшого російськомовною літературою, обмежувалися каталогом дозволеної для використання в народних бібліотеках літератури. Доведено, що бібліотеки Переяславицини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. прямо й опосередковано сприяли асиміляторській політиці, яку системно та цілеспрямовано проводили російські імперіалісти щодо українців з метою їх цілковитої асиміляції.

© Фігурний Ю., Жам О., Висовень О., Капітан Л.

Ключові слова: Україна; Переяславищина; українці; бібліотечна мережа; книжковий фонд; товариства грамотності; «русский мир»; асиміляція.

CREATION AND FUNCTIONING OF THE LIBRARY NETWORK IN PEREIASLAV REGION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Yurii FIHURNYI

Candidate of Historical Sciences, Head of Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Olena ZHAM

Candidate of Historical Sciences, lead research fellow of Bread Museum, National Historical and Ethnographic Reserve “Pereiaslav”

Oksana VYSOVEN

Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Larysa KAPITAN

Doctor of Historical Sciences, professor, professor of the Department of Ancient, Middle Ages and Premodern History of Ukraine, Uzhhorod National University

Annotation. *The article examines the process of formation and development of the library network of the Pereiaslav region in the second half of the 19th - at the beginning of the 20th century, in the context of the assimilatory policy pursued by the russian imperialists in relation to the Ukrainians. The methodological basis of the work is a systematic approach, based on the principles of a critical and structural-systemic approach to the source base. Historical-comparative, chronological, and concrete-historical methods in their totality, as well as special methods of source analysis of documents and materials, are applied. The connection between the promotion of the "russian world" in Ukraine at the beginning of the 21st century, and the assimilatory policy systematically pursued by the russian imperialists in relation to the Ukrainians at the turn of the 19th and 20th centuries is traced. The existence of a library network in the Pereiaslav region was identified. The activity of the district and provincial zemstvos in the direction of the organisation of libraries in the village is highlighted. The peculiarities of the functioning of libraries, the composition of the book collection, and the dynamics of the main library indicators are outlined. The social and educational role of the network of book collections and its impact on the cultural and educational space of the Pereiaslav region in the 19th and early 20th centuries have been clarified. The peculiarities of the establishment of a network of rural public libraries were revealed, and information about their activities was obtained. It was found that the network of rural libraries in Pereiaslav District was small, the libraries were unevenly distributed across the territory of the district, the book collections were mostly meager, uniform in composition and subject matter, replenished sporadically, filled mostly with Russian-language literature, limited to the catalogue of literature approved for use in public libraries. It is proved that the libraries of the Pereiaslav region in the second half of the 19th - at the beginning of the 20th century directly and indirectly contributed to the assimilation policy systematically and purposefully carried out by the russian imperialists in relation to the Ukrainians with the aim of their complete assimilation.*

Key words: *Ukraine; Pereiaslav region; Ukrainians; library network; book fund; literacy societies; "russian world"; assimilation.*

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, яка розпочалася в лютому 2014 р. і триває наразі, не в останню чергу стала наслідком активної антиукраїнської політики московії щодо України й впровадження рашистами та їх посіпаками на українських теренах злочинної геополітичної доктрини «русского мира». Головними напрямками поширення в Україні «русского мира» стало цілеспрямоване насадження російської мови в український гуманітарний простір, духовне поневолення громадян російською православною церквою та їх поплічниками з московського патріархату, нищення українського етнокультурного комплексу тощо. Зрештою, ця агресивна політика призвела до путінізації Криму, великих, середніх і малих агломерацій Луганської і Донецької областей.

Разом з тим треба відзначити, що асиміляція українців й українського етнокультурного простору активно розпочалася й тривала ще у часи перебування переважної більшості етнічних українських територій у складі російської імперії. Імперські теоретики й практики були переконані, що українці та білоруси є невід'ємною складовою великоросійського народу, а ті «незначні», на їхню думку, «етнографічні особливості» мають невдовзі зникнути. З цією метою російська мова, культура, ментальність тощо запанували на українських і білоруських землях та всіляко намагалися остаточно ліквідувати самобутність так званих «братів». Книги, книговидання, бібліотеки й бібліотечні мережі перетворилися в руках імперців дієвим інструментом русифікації та асиміляції українців і білорусів. Антиукраїнські укази 1863 (Валуєвський) та 1876 (Емський) років забороняли друк україномовних

книжок і періодики, тим самим обмежували доступ до видань українською.

На противагу цьому українці, які мешкали на території Австро-Угорщини, у 1868 р. створили товариство «Просвіта», яке розпочало дієву просвітницьку діяльність, створило розгалужену бібліотечну мережу з широким представленням україномовної друкованої продукції та по можливості пересилало ці видання до Наддніпрянщини. Врешті-решт, ця активна проукраїнська праця перетворила затуркану бідністю імперську провінцію в український «Г'ємонт». На превеликий жаль, послідовна антиукраїнська політика російських шовіністів й імперіалістів, насадження ними серед українського люду російської мови, культури, ментальності тощо, у тому числі й шляхом популяризації через бібліотечні мережі російськомовної книжкової продукції та періодики, призвели до того, що під час Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. українці Наддніпрянщини виявилися погано підготовленими до боротьби за українську державність, а повірили популістичним гаслам російських більшовиків і їх малоросійських проксі та, зрештою, програли.

Аналіз джерел та останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість історико-бібліотекознавчих студій, спрямованих на вивчення бібліотечної справи України й окремого етнокультурного регіону – Київщини – у другій половині XIX – на початку XX ст. [5; 25; 26; 31], на сьогодні відсутнє спеціальне комплексне наукове дослідження, де було б висвітлено історію становлення й розвитку бібліотечної мережі Переяславщини й сільських народних бібліотек-читалень зокрема. Загалом історія бібліотечної мережі Переяславщини

становить інтерес як одна з цікавих та маловивчених проблем бібліотекознавства та історії краю. Вона ще не знайшла висвітлення в науковій літературі. Лише останнім часом дослідники звернулися до вивчення формування мережі публічних бібліотек Переяславщини в XIX – на початку XX ст. У їхніх роботах історія цієї бібліотечної мережі представлена лише фрагментарно, увага акцентована в основному на книгозбірнях навчальних закладів, які функціонували в м. Переяславі [6; 11]. Мережа народних безплатних сільських бібліотек і читалень цього періоду залишилася поза увагою дослідників – саме вони були основним елементом забезпечення інформаційних потреб масової читацької аудиторії. Слід наголосити на відсутності праць, в яких зазначена проблематика ставала предметом дослідницького інтересу.

Джерельною базою роботи стала діловодна документація Переяславського повітового земства. Це насамперед журнали засідань Переяславських повітових земських зборів (чергових і екстрених), щорічні звіти Переяславської повітової земської управи, збірники постанов Переяславських повітових земських зборів. Документи, які аналізуються у цій статті, наразі не були об'єктом дослідницької уваги і вперше вводяться до наукового обігу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у фаховому аналізі процесу становлення і розвитку бібліотечної мережі Переяславщини у другій половині XIX – на початку XX ст. у контексті асиміляторської політики, яку системно та цілеспрямовано проводили російські імперіалісти щодо українців. Завдання дослідження: охарактеризувати

історіографію вивчення проблеми й джерельну базу; проаналізувати особливості заснування мережі сільських народних бібліотек Переяславського повіту; осмислити просвітницьку й водночас асиміляційну антиукраїнську діяльність бібліотек у регіоні у цей часовий період; підвести підсумки.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше простежено опосередкований зв'язок між просуванням «русского мира» в Україні на початку XXI ст. та асиміляторською політикою, яку системно проводили російські імперіалісти по відношенню до українців на зламі XIX – XX ст., розкрито особливості заснування мережі сільських народних бібліотек Переяславського повіту, отримано відомості про діяльність бібліотек у досліджуваному регіоні в другій половині XIX – на початку XX ст. й введено до наукового обігу нові історичні джерела.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XIX – на початку XX ст. на теренах Переяславського повіту Полтавської губернії склалася мережа загальнодоступних бібліотек – публічних, народних, приватних та інших, від діяльності яких багато в чому залежало функціонування освіти, науки, культури в регіоні.

Одним із важливих завдань дослідження історії розвитку бібліотечної справи є вивчення особливостей становлення бібліотек різних типів і видів та аналіз специфіки їхньої роботи в окремих регіонах країни. У зв'язку з цим розкриття історії створення та функціонування бібліотек на Переяславщині має важливе значення для регіональних історико-культурних досліджень окресленого періоду, оскільки допомагає відтворенню цілісної картини культурно-просвітницького життя повіту.

Вивчення досвіду тогочасних бібліотек та їх ролі в культурному розвитку Переяславського регіону в період другої половини XIX – на початку XX ст. потрібне для відтворення просвітницької діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій, благодійників, для характеристики шляхів становлення бібліотечної мережі визначеного регіону та збагачення знань про його культуру.

Бібліотечна система Переяславщини у досліджуваний період розвивалася динамічно. Її видова структура не відрзнялася від універсальної бібліотечної мережі імперії й включала такі типи книгозбірень: бібліотеки, відкриті офіційними установами й організаціями; бібліотеки, відкриті органами місцевого самоврядування (земством, міською думою, сільськими общинами); бібліотеки, відкриті громадськими організаціями; комерційні бібліотеки, започатковані приватними особами.

У селах повіту функціонували бібліотеки всіх наведених типів, окрім комерційних (приватних). Основна їхня мета – зробити книгозбірні загальнодоступними для широких верств сільського населення, наблизити книгу до всіх членів місцевої громади, сприяти поширенню грамотності, знань, залучення селян до читання, моральне й ідеологічне, а саме проросійське й проімперське, виховання місцевого населення, особливо українців. Нерідко такі книгозбірні були єдиними просвітницькими осередками на місцях, навколо яких гуртувалося все культурне життя сіл. При бібліотеках з ініціативи місцевих громадських і церковних діячів, освітян діяли лекторії, різні гуртки, організувалися вистави [5, с. 104].

За формою власності вони поділялися на бібліотеки органів місцевого самоврядування (земства, сільських громад), бібліотеки громадських організацій (Комітету опіки народною тверезістю), бібліотеки при навчальних закладах (церковнопарафіяльних школах, народних училищах).

Уперше питання про необхідність започаткувати в Переяславському регіоні бібліотеки для потреб сільського населення порушив член Училищної ради від земства П. Ілляшенко в 1873 р. Але воно не було підтримане. В 1874 р. П. Ілляшенко на засіданні Переяславських повітових земських зборів X скликання продублював своє клопотання й наполягав на закладенні в кошторис 1875 р. 100 карбованців (далі – крб.) на відкриття безкоштовної народної бібліотеки та виписку для неї книг, «більш потрібних для сільського населення, переважно релігійного змісту, погоджених Міністерством народної освіти та духовним відомством» [14, с. 114–115].

Проте ініціатива П. Ілляшенка знову не отримала схвалення земських гласних. Забігаючи наперед, зауважимо, що лише наприкінці XIX ст. відкриття бібліотек для селян стало актуальним.

Найчисленнішу групу сільських бібліотек Переяславщини досліджуваного періоду складали загальнодоступні безкоштовні народні бібліотеки-читальні, які функціонували при волосних правліннях (управах). Волосні правління – виконавчий орган селянського станового самоврядування, запроваджений внаслідок селянської реформи 1861 р. У цей час у Переяславському повіті нараховувалося 16 волостей: Баришівська, Березанська, Бориспільська, Війтівська, Вороньківська, Дем'янецька,

Єрковецька, Іванківська, Лехнівська, Переяславська, Помоклівська, Рогозівська, Скопечька, Студениківська, Ташанська, Хоцьківська [3, с. 45].

З 1889 р. волосні управи як виконавчі органи селянського станового самоврядування перейшли у відання земських дільничних начальників, і відтоді повітове земство взяло на себе опіку закладами просвітництва населення, зокрема бібліотеками. При них були приміщення для старшини, сільського старости, писаря, утримання арештантів, бібліотеки тощо.

Початком створення книгозбірень при волосних правліннях стало звернення в 1894 р. Комітету грамотності при Імператорському Вільному Економічному Товаристві до всіх земських зборів із закликом запровадити в країні мережу народних бібліотек (збірна назва загальнодоступних безплатних або з незначною платою бібліотек для масової читацької аудиторії) [30, с. 194].

Це позашкільні заклади освіти, які забезпечували засвоєння та закріплення знань і навичок з основ наук (переважно у вільний час) широких верств трудового населення міста і села; сприяли розвитку їхніх нахилів та інтересів, задоволенню потреб у певній сфері діяльності; допомагали соціалізуватися у суспільному житті шляхом набуття знань. Читання в бібліотеках відбувалися у вихідні, перед святами, часто поєднувалися з аматорськими театралізованими виставами, хоровим співом, концертами, музичними ранками, літературно-музичними вечорами, лекціями, бесідами, зустрічами з видатними й цікавими людьми [31, с. 42].

Багато губернських і повітових земств відреагували на заклик Комітету грамотності і в порівняно короткий

час розпочали формування народних бібліотек на місцях: міських безкоштовних, громадських бібліотек, народних сільських бібліотек та ін. Серед тих, хто першими долучилися до реалізації проекту Комітету грамотності, було й Переяславське земство. У вересні 1894 р. Переяславські чергові повітові земські збори ХХХ скликання заслухали доповідь Переяславської повітової земської управи про доцільність облаштування в повіті безкоштовних бібліотек (читальень). На думку голови Управи, для початку буде достатньо 5 бібліотек. На їх облаштування збори заклали 260 крб. в кошторис наступного року [15, с. 18].

Та вже наступного місяця, 9 жовтня 1894 р., Переяславські земські збори постановили не чекати до наступного року, а почати облаштовувати першу народну бібліотеку в поточному році. Приміщення для цієї книгозбірні було виділено в будинку Переяславського волосного правління. На її облаштування була виділена сума в розмірі 52 крб. Гроші були вилучені з коштів (1000 крб.), які напередодні, 7 вересня, були закладені на викладання гімнастики та відкриття при народних училищах бібліотек для позакласного читання [7, с. 87].

Тоді ж було надіслано клопотання Переяславських повітових земських зборів до Санкт-Петербурзького комітету грамотності про фінансову підтримку першої народної бібліотеки Переяславського повіту. Річ у тому, що в 1893 р. комітетом був відкритий збір пожертвувань на облаштування 100 народних бібліотек, вартістю по 250 крб. на кожну, і Переяславське земство розраховувало потрапити до їх числа. Зрештою, комітет виділив майбутній бібліотеці книжкові видання на суму 250 крб. [7, с. 87].

Збір коштів, який організував Комітет, дав блискучі результати, і на кінець 1894 р. пожертви значно перевищили необхідну суму (25 000 крб.), що стало свідченням того, що облаштування народних бібліотек як культурно-просвітницьких закладів звернуло на себе загальну громадську увагу [32].

Отож навіть таке невелике повітове місто, як Переяслав, отримало книги для облаштування народної бібліотеки, оскільки імперія намагалася й через друковане слово насаджувати серед українців російську мову й культуру, проімперські наративи, тобто асимілювати їх.

Офіційне відкриття бібліотеки при Переяславському волосному правлінні відбулося 26 січня 1896 р. Книгозбірня мала забезпечувати потреби в літературі всієї Переяславської волості, а це близько 20 населених пунктів: село (далі – с.) Андруші, с. Воскресенське, с. В'юнище, с. Городище, хутір (далі – х.) Ліс-Займа, х. Дубова Шия (при с. Каратуль Велика), х. Канцевича Гребля, с. Карань, с. Каратуль Велика, с. Каратуль Мала,

с. Козинці, х. Кошарне при с. Городище, х. Максимівка, х. Мар'янівка, х. Павлівка, м. Переяслав, передм. Підварки з х. Глибоким та урочище Гать, с. Слобідка Полуботкова, х. Успенський (Куряче горло), с. Чирське [3, с. 45].

Проте ця книгозбірня не стала, як планувалося, першою народною бібліотекою, розташованою при волосній управі. В цей час у повіті вже функціонували бібліотеки при Єрковецькому, Помоклівському та Дем'янецькому волосних правліннях. Вони були започатковані на рік раніше, в 1895 р. Першою з них була відкрита бібліотека при Єрковецькому волосному правлінні – 27 січня 1895 р. Її опікуном став козак Степан Павлович Дмитренко. До кінця 1895 р. було відкрито ще дві – при Помоклівському і Дем'янецькому волосних правліннях. Наступного року розпочали роботу три бібліотеки: при Переяславському, Rogozivському, Hoцьківському волосних правліннях, а в 1897 р. після річної перерви – ще чотири при Війтівському, Баришівському,

Волосне правління	Дата відкриття	К-сть книг	Опікун безкоштовної народної бібліотеки при волосному правлінні
Дем'янецьке	28 липня 1895 р.	469	козак Степан Павлович Дмитренко
Єрковецьке	27 січня 1895 р.	–	волосний писар козак Олексій Фенько
Помоклівське	28 липня 1895 р.	104	земський нач. 5-ї дільниці Переяславського повіту
Переяславське	26 січня 1896 р.	715	земський нач. 5-ї дільниці Переяславського повіту
Рогозівське	5 квітня 1896 р.	343	волосний писар селянин Роман Омелянович Семенець
Хоцьківське	10 квітня 1896 р.	230	волосний старшина, унтер-офіцер Трохим Васильович Тимченко
Війтівське	22 березня 1898 р.	428	дворянин Василь Васильович Дьяконов
Баришівське	1 січня 1898 р.	225	лікар Станіслав Антонович Бахницький
Вороньківське	7 червня 1898 р.	132	дворянин Сергій Георгійович Слюсаревський
Ташанське	початок 1898 р.	–	земський нач. 5-ї дільниці Переяславського повіту

Вороньківському, Ташанському волосних правліннях. Книжковий фонд всіх цих десяти бібліотек нараховував 2 646 видань. З них найбільше (715) у бібліотеці при Переяславському волосному правлінні, а найменше (104) – у бібліотеці при Помоклівському волосному правлінні. Спектр опікунів народних бібліотек був доволі строкатим: козак, волосні писар і старшина, лікарі, дворяни, земський начальник 5-ї дільниці (вона включала Помоклівську, Ташанську і Хоцьківську волості) [1, с. 21].

За даними Полтавського губернського статистичного комітету, в 1903 р. чисельність безкоштовних народних

бібліотек при волосних правліннях і їх книжковий фонд залишилися без змін. Лише у двох бібліотеках змінилися опікуни. Бібліотеку Баришівського волосного правління очолив вчитель Іван Наумович Волошин, а книгозбірню Єрковецького волосного правління – волосний писар козак Єфим Воловик [2, с. 19].

Відомості про функціонування безкоштовних народних бібліотек при волосних правліннях у 1906 р. черпаємо із «Довідкової книги Полтавської губернії на 1906 рік» [27, с. 17]. Оскільки за цей період змінилися деякі опікуни та книжковий фонд, наведемо всі дані повністю:

Волосне правління	Дата відкриття	К-сть книг	Опікун безкоштовної народної бібліотеки при волосному правлінні
Єрковецьке	27 січня 1895 р.	–	Іван Дмитрович Пищаленко
Дем'янецьке	28 липня 1895 р.	469	козак Степан Павлович Дмитренко
Переяславське	26 січня 1896 р.	715	земський нач. 5-ї дільниці Переяславського повіту
Хоцьківське	10 квітня 1896 р.	265	Петро Володимирович Дем'яненко
Війтівське	22 березня 1898 р.	300	Андрій Іванович Філоненко
Вороньківське	7 червня 1898 р.	500	Іван Омелянович Ісаєнко
Баришівське	1 січня 1898 р.	800	Михайло Тимофійович Руденко
Бориспільське	серпень 1901 р.	700	опікун дворянин Микола Васильович Петрусь, спостерігач священник Федір Житецький, завідувач козак Тимофій Данилович Дузь

Із наведеного вище впадає в око значне зростання книгозбірень окремих бібліотек. Так, наприклад, у Баришівській із 225 до 800 примірників, у Вороньківській із 132 до 500 примірників, Хоцьківській із 230 до 265 одиниць. У решті бібліотек книжковий фонд не змінився. І лише у Війтівській бібліотеці він скоротився з 428 до 300 одиниць. У більшості бібліотек змінилися опікуни, за винятком Переяславської і Дем'янецької бібліотек. Із незрозумілих причин до переліку бібліотек за 1906 р. не увійшли

народні бібліотеки при Помоклівському, Рогозівському і Ташанському волосних правліннях. Проте до нього увійшла нова народна бібліотека при Бориспільському волосному правлінні. Між іншим, у згаданому довіднику помилково зазначена дата відкриття бібліотеки при Вороньківському правлінні: 7 червня 1905 р. замість 1898 р. Починаючи з 1907 р. й до 1916 р. всі довідкові видання в Полтавській губернії згадують лише чотири бібліотеки, розміщені при волосних правліннях: Хоцьківському, Баришівському,

Війтівському, Переяславському. Впродовж цього періоду опікуни читальні не змінювалися. Бібліотечні фонди зросли: у бібліотеці Баришівського волосного правління з 800 до 1 383 книг, Війтівського – з 300 до 809 книг. У бібліотеці

Переяславського волосного правління бібліотечний фонд лишився незмінним. І лише у бібліотеці Хоцьківського волосного правління скоротився з 265 до 189 книг [28, с. 23; 29, с. 22; 12, с. 313; 8, с. 376; 9, с. 393; 10, с. 308]:

Волосне правління	Дата відкриття	Опікун	К-сть книг у 1907–1912 рр.	К-сть книг у 1913–1916 рр.
Хоцьківське	10 квітня 1896 р.	Петро Владиславович Дем'яненко	265	189
Баришівське	1 січня 1898 р.	Михайло Тимофійович Руденко	800	1383
Войтівське	22 березня 1898 р.	Андрій Іванович Філоненко	300	809
Переяславське	26 січня 1896 р.	Земський начальник 5-ї дільниці Переяславського повіту	715	715

Варто зазначити, що процес відкриття народних бібліотек при волосних правліннях повіту був доволі складним. Часто, не маючи коштів на відкриття бібліотек і поповнення книжкових фондів, опікуни зверталися до земських органів з клопотаннями про фінансову підтримку. Так, наприклад, у червні 1896 р. до Переяславських чергових повітових земських зборів XXXII скликання надійшло клопотання від Війтівського волосного сходу про створення у Війтівцях безкоштовної народної бібліотеки і надання дотацій від земства на її утримання. Збори підтримали ініціативу, але кошти на відкриття бібліотеки не виділили через їх брак у бюджеті [16, с. 8].

У жовтні 1899 р. Вороньківський волосний схід подав клопотання до Переяславських земських зборів XXXV скликання про надання дотації місцевій народній бібліотеці, відкритій 7 червня 1898 р. Збори ухвалили видати дотацію Вороньківській бібліотеці із решток кошторису поточного року [19, с. 7]. Через кілька років опікун Баришівської народної бібліотеки М. Руденко подав

клопотання про надання допомоги на поповнення бібліотеки новими виданнями. Переяславські повітові земські збори XLII скликання у вересні 1906 р. постановили виділити прохачу одноразову допомогу в сумі 50 крб. [23, с. 371].

Полтавське губернське земство також сприяло розвитку бібліотечної справи і, починаючи з 1895 р., постановило відпускати з коштів губернського земства дотацію на облаштування в повітах безкоштовних бібліотек у розмірі, що дорівнює сумам, які асигнує на цю справу повітове земство, але не більше ніж 125 крб. на одну книгозбірню та на відкриття кожної нової бібліотеки в глухих сільських місцевостях, де немає шкіл, не більше 25 крб. на кожну [22, с. 169].

Зважаючи на те, що в Переяславському повіті в цей час функціонувала обмежена кількість народних бібліотек-читальень, Переяславське земство вирішило скористатися нагодою й звернутися до Полтавського губернського земства з клопотанням про спільне започаткування кількох бібліотек у повіті.

У серпні 1897 р. Переяславські повітові земські збори XXXIII скликання заслухали доповідь Переяславської повітової земської управи про потребу облаштування безкоштовних бібліотек у с. Війтівці та місті (далі – м.) Баришівка та необхідність виділення коштів на цю справу. Проте гласні постановили залишити питання відкритим до з'ясування умов асигнування цього проекту губернським земством [17, с. 13].

Відомо, що на початку 1898 р. бібліотеки в означених населених пунктах були відкриті: в м. Баришівка – 1 січня, в с. Війтівці – 22 березня. За короткий час Баришівська народна бібліотека стала однією з найбільших у повіті: її книжковий фонд у 1907–1912 рр. складав 800 примірників, а в 1913–1916 рр. – 1383 книги. Велика заслуга в цьому була опікунів бібліотеки – Станіслава Антоновича Бахницького та Михайла Тимофійовича Руденка. Так, у жовтні 1899 р. С. Бахницький подав клопотання до Переяславських земських зборів XXXV скликання про надання дотації бібліотеці на розширення її книжкового фонду. На його прохання Переяславські повітові земські збори заклали в кошторис наступного року 125 крб. і доручили Переяславській земській управі клопотати перед губернським земством про видачу дотації цій бібліотеці в такому ж розмірі [19, с. 7].

Хоча відомостей про задоволення цього клопотання немає, можна припустити, що рішення було позитивним, адже книгозбірня регулярно збільшувала свій книжковий фонд і чисельність користувачів. Окрім мешканців Баришівки, місцева народна бібліотека обслуговувала населення понад 20 сіл Баришівської волості (х. Власівка, с. Гостролуччя, х. Каземирівка (Боченки),

х. Кандаїївка, с. Коржі, передмістя Липняки, х. Макарівка, х. Малий Солонець при с. Коржі, с. Морозівка, с. Пасішна, х. Регильмана, с. Сазенкове, с. Селичівка, с. Селище, с. Стариця Велика, с. Стариця Мала, с. Сулимівка, Сулимівські відрубні хутори, х. Хлопків, х. Швадчиха) [3].

У серпні 1901 р. Переяславські повітові земські збори XXXVII скликання постановили щороку, починаючи з 1902 р., вносити в річний кошторис (стаття 10, параграф 5-й «Загальні заходи з поширення освіти серед населення») кошти в сумі 125 крб. на відкриття в повіті однієї громадської безплатної бібліотеки-читальні й видавати їх тому сільському товариству, яке вирішить започаткувати в себе таку книгозбірню [22, с. 169].

Першим скористалося цією нагодою Бориспільське сільське товариство й у серпні 1901 р. подало клопотання про створення в м. Бориспіль безкоштовної народної бібліотеки, яка обслуговувала читацькі потреби мешканців Бориспільської волості. Переяславські земські збори асигнували на відкриття бібліотеки при Бориспільському волосному правлінні 125 крб. із власних кошторисних лишків і подали клопотання до губернських зборів про виділення ними такої ж суми [21, с. 16].

Щоб заохотити повітові земства не лише до відкриття нових бібліотек, а й поповнення книжкових фондів вже існуючих, позачергові Полтавські губернські збори 29 квітня 1904 р. постановили брати на себе половину витрат не тільки з відкриття бібліотек, а й подальшого їх утримання. При цьому фіксованої суми не було, як і обмежень щодо верхньої її межі, вона мала дорівнювати капіталовкладенням повітового земства [22, с. 169].

Влаштовували безкоштовні народні бібліотеки при волосних правліннях відповідно до «Правил про народні бібліотеки» від 15 травня 1890 р., затверджених Міністерством внутрішніх справ імперії, та рекомендацій методичних посібників, таких як «Керівництво для невеликих бібліотек» Л. Хавкіної [33].

Варто відзначити, що книжкові фонди комплектувалися виключно лише літературою, дозволеною спеціальними каталогами Міністерства народної освіти, наприклад, «Каталогом книг і періодичних видань для безкоштовних народних читалень» (1896). Це була, як правило, белетристична, релігійна, історична та природознавча література, написана російською мовою. Велику частку книжкового фонду складали періодичні видання: «Губернські відомості», «Сільський вісник», «Нива», «Навколо світу», «Природа і люди», «Хуторянин» та ін. Після Маніфесту 17 жовтня 1905 р. бібліотеки-читальні узгоджували свої книгозбірні лише з каталогом книг, які були заборонені для використання взагалі.

Щодо газети «Хуторянин» маємо таку інформацію. 25 вересня 1903 р. Переяславські чергові земські збори XXXIX скликання обговорили пропозицію Правління Полтавського товариства сільського господарства про виписку коштом Переяславського земства газети «Хуторянин» для безкоштовних народних бібліотек, повітових гласних та інших земських установ. Збори доручили Переяславській земській управі спершу зібрати свідчення про корисність газети для пропонованих осіб і установ, доповісти майбутнім зборам і вже потім прийняти рішення про доцільність виписки цього видання [22, с. 30].

Щороку Переяславське земство закладало кошти не лише на облаштування бібліотек, читалень, а й підготовку й друкування окремих видань, які потім передавалися до книгозбірень повіту. Так, у 1912 р. Переяславські повітові земські збори XLVIII скликання заклали на «Загальні заходи з поширення освіти серед населення» 150 крб., з яких 100 крб. – дотація народним бібліотекам повіту та 50 крб. – Полтавській архівній комісії на видання історії Полтавщини (планувалося, що після виходу книги примірники будуть передані бібліотекам) [24, с. 107].

Про організацію роботи народних безкоштовних бібліотек при волосних правліннях відомо небагато. Традиційно вони розміщувалися або в окремій кімнаті волосної управи, якщо дозволяли умови, або разом із канцелярією. Часто урядники волосного правління були опікунами бібліотек. Так, наприклад, у 1900 р. опікуном бібліотеки при Рогозівському волосному правлінні був волосний писар Роман Семенець, Хоцьківському волосному правлінні – Трохим Тимченко, Єрковецькому волосному правлінні – волосний писар Олексій Фенько (у 1903 р. опікуном бібліотеки став волосний писар Єфим Волоник) [1, с. 21; 2, с. 19].

Зазвичай весь фонд бібліотеки, який складався з кількох десятків чи сотень книг, вміщувався в одну або декілька книжкових шаф. Для потреб читачів у приміщеннях бібліотек були столи, стільці, вішалки, підсвічники, гасові чи електричні лампи, годинники. Бібліотеки працювали щоденно, у тому числі в святкові та недільні дні. Читання книг та періодичних видань у приміщенні бібліотеки було безкоштовним. Додому книги та журнали видавалися під заставу. Основними витратними статтями були:

придбання книг і газет, заробітна плата бібліотекаря, витрати на освітлення.

Завершуючи огляд бібліотек при волосних правліннях Переяславського повіту, відзначимо, що вони обслуговували читацькі потреби населення своєї волості, а це часто – кілька десятків населених пунктів, що видно із таблиці.

Волосні правління, при яких функціонували бібліотеки станом на поч. ХХ ст.

№	Волосні правління	Населені пункти волості
1	Дем'янецьке	Дем'янцівська волость: х. Бабачиха, с. Борисівка з х. Кривулі, с. Вовчків, с. Гайшин, с. Гланишів, с. Глібовка, д. Гречаники, с. Дем'янці, х. Довга Гребля, х. Кавказ, х. Карасирщина, х. Приймо, с. Пристроми, х. Світлівка, с. Стовпяги, с. Харківці, х. Чубуки
2	Єрковецьке	Єрковецька волость: с. Гусинці, х. Гути, с. Дівички з х. Вертоб, с. Єрківці, с. Кальне, с. Ковалин, с. Підсінне, с. Сошників, с. Старосілля, с. Ячники
3	Помоклівське	Помоклівська волость: х. Безверхого, с. Виповзки з хх. Копиленка та Дубровської, с. Дениси, х. Жолоби, х. Золотушкин, х. Кисильова Станція (Столяренків), х. Могильний при с. Помоклі, с. Помоклі, с. Соснова, с. Строкове з х. Сахнова (Вишнещина), х. Тишки
4	Переяславське	Переяславська волость: с. Андруші, с. Воскресеньське, с. В'юнище, с. Городище з х. Ліс-Займа, х. Дубова Шия (при с. Каратуль Велика), х. Канцевича Гребля, с. Карань, с. Каратуль Велика, с. Каратуль Мала, с. Козинці, х. Кошарне при с. Городище, х. Максимівка, х. Мар'янівка, х. Павлівка, м. Переяслав, передм. Підварки з х. Глибоким та уроч. Гать, с. Слобідка Полуботькова, х. Успенський (Куряче горло), с. Чирське
5	Рогозівське	Рогозівська волость: с. Глибоке, с. Любарці, х. Олександрівка, с. Рогозів, с. Старе (Краснопілля), х. Чубата Могила
6	Хоцьківське	Хоцьківська волость: х. Андріївка, х. Афендиків, х. Безбородько, х. Березин (Дорошкевича), х. Бирлівщина, х. Біле Озеро (пом. кн. Горчакова), х. Борки, с. Войнинці, х. Гоярівщина, х. Казенний, с. Комарівка, х. Кочубея, х. Кудряшів, с. Лецьки, х. Лизогубівщина, х. Лисаневича, маєток кн. Горчакова при с. Пологи-Яненки, х. Мар'янівка при с. Хоцьки, с. Озерище, х. Омелянівщина, х. Петренка, с. Пологи-Яненки, х. Саська, хх. Холодного, Сухий Бирок та Галатівщина при с. Хоцьки, с. Хоцьки з хх. Білківщина, Мандилівщина, Шереметьва з уроч. Куракин та пристань Кошелєвська, х. Віркун, с. Циблі з х. Валів
7	Війтівське	Війтівська волость: с. Войтове, х. Дегтярів (Щаснівка), м-ко Круполь Великий, с. Круполь Малий, х. Кущі, с. Лукаші, с. Лук'янівка, х. Миронівка, с. Рудницьке, с. Софіївка, х. Тумириня Гребля (Підгаївщина), с. Усівка
8	Баришівське	Баришівська волость: м. Баришівка, х. Власівка, с. Гостролуччя, х. Каземирівка (Боченки), х. Кандаїївка, с. Коржі, передм. Липняки, х. Макарівка, х. Малий Солонець при с. Коржі, с. Морозівка, с. Пасішна, х. Регильмана, с. Сазенкове, с. Селичівка, с. Селище, с. Стариця Велика, с. Стариця Мала, с. Сулимівка, Сулимівські відрубні хутори, х. Хлопків, х. Швадчиха

9	Вороньківське	Вороньківська волость: м. Вороньків, з. хх. Степанкова та Фойки, с. Жеребятин, с. Койлів, с. Мартусівка, с. Проців, х. Ревний, с. Рудяків з хх. Коржупове та Новий Завод, с. Сальків, с. Софіївка
10	Ташанське	Ташанська волость: с. Горбані, х. Миловид при с. Горбані, с. Натягайлівка, х. Олександрівський князя Горчакова, с. Пологи-Вергуни, с. Пологи-Чобітьки, с. Положаї, с. Ташань з х. Борисівка та маєток князя Горчакова, с. Чопилки з х. Тесленка
11	Бориспільське	Бориспільська волость: х. Аполонівка, м. Бориспіль з хх. Кринички та Богачиха, х. Глибока Долина, х. Горобцівка, х. Скрипіїв, х. Тальбівка

У п'яти волостях Переяславського повіту (Березанській, Іванківській, Лехнівській, Скопецькій, Студеницькій) при волосних правліннях бібліотеки впродовж дослідженого періоду не були створені. Натомість у них, за винятком Іванківської волості, функціонували бібліотеки, відкриті Товариством піклування про народну тверезість.

Окрім бібліотек, при волосних управах в селах Переяславського повіту функціонували бібліотеки, відкриті громадськими організаціями добровільного характеру, зокрема Товариством піклування про народну тверезість (далі – ТПНТ) – державна установа, створена в 1894 р. з метою всебічної боротьби з п'янством і алкоголізмом, у тому числі й шляхом створення просвітницьких закладів для народу – бібліотек і читалень. Виконавчими органами ТПНТ були губернські, повітові, міські Комітети піклування про народну тверезість (далі – КПНТ). Вони, як і земства, ставили перед собою завдання максимально охопити населення бібліотеками, причому не лише стаціонарними, а й пересувними. Перші бібліотеки КПНТ відкривали при чайних. Організація чайних-читалень була більш дешевою, ніж відкриття самостійних бібліотек. Часто вони були єдиними освітніми установами у селі. Чайні-читальні розміщувались

здебільшого у центрі села, працювали щоденно, включно зі святковими і недільними днями. Причому на останні припадало найбільше відвідувачів. У більшості чайних-читалень обслуговували працівники чайних, рідше – бібліотекарі. У селах відповідальною особою у справах бібліотеки був місцевий земський начальник, спостерігачем – місцевий священик. Бібліотекарями були священики, вчителі, писарі або представники місцевої інтелігенції, які проводили з читачами бесіди на морально-етичні теми, обговорювали поточні події суспільного життя, рекомендували кращу літературу для читання [4].

Розпорядчим органом Переяславського комітету піклування про народну тверезість були збори членів комітету, що відбувалися раз на місяць. На них обговорювалися поточні питання, в разі потреби готувалися звернення до місцевих та губернських органів самоврядування, державних відомств, громадських організацій. Відомо, що в 1906 р. збори комітету відбувалися 10 числа кожного місяця, а діловодством комітету опікувався Леонард Людвігович Лазовський [28, с. 17].

Комітетські бібліотеки були одним із основних типів народних бібліотек цього періоду і єдиними державними бібліотеками масового обслуговування

населення. Вони фінансувалися Міністерством фінансів, безкоштовно обслуговували читачів, використовуючи тільки заставу за видачу книг додому [26, с. 181].

Згідно з підрахунками Полтавського губернського статистичного комітету, оприлюдненими в довіднику «Адрес-календар та довідкова книжка Полтавської губернії на 1900 рік», у Переяславському повіті функціонувало 7 безкоштовних бібліотек-читалень при чайних, відкриті КПНТ. Кількісний склад книжкових фондів був неоднаковим: найбільше – в Бориспільській, Вороньківській і Сулимівській бібліотеках, найменше – у Барішівській. Загалом у всіх читальнях нараховувалося 511 книг, в середньому 73

книги на одну. Цей показник був значно нижчим від середнього по імперії. Так, у 1900 р. у середньому на одну бібліотеку КПНТ припадало 490 книг, у 1901 р. – 680 книг [4]. П'ять із семи бібліотек повіту розміщувалися у містах Переяславського повіту й лише дві – в сільській місцевості, в селах Скопці та Сулимівка. Опікуном бібліотеки в с. Скопці був дворянин Адольф Володимирович Пеньковський, а в с. Сулимівка – священик Леонід Міщенко. Книжкові фонди цих бібліотек були навіть чисельнішими за міські. Так, фонд Скопецької бібліотеки-читальні нараховував 68 книг, а Сулимівської – 96 книг [1, с. 20–21].

Більш детальні відомості наведені у таблиці:

Розташування	Дата відкриття	К-сть книг	Завідувач
м. Барішівка	15 жовтня 1897 р.	46	лікар Станіслав Антонович Бахницький
м. Березань	22 жовтня 1897 р.	51	священик Никанор Букшованний
м. Переяслав	23 листопада 1897 р.	56	дільничний попечитель відставний капітан 1-го рангу Анатолій Миколайович Чеглаков
м. Бориспіль	22 жовтня 1897 р.	98	дільничний попечитель губернський секретар Олександр Платонович Новакович
м. Вороньків	3 листопада 1897 р.	96	дільничний попечитель дворянин Сергій Георгійович Слюсаревський
с. Скопці	6 серпня 1898 р.	68	дільничний попечитель дворянин Адольф Володимирович Пеньковський
с. Сулимівка	5 липня 1898 р.	96	дільничний попечитель священик Леонід Міщенко

Протягом усього періоду діяльності бібліотек КПНТ у Переяславському повіті виникали постійні фінансові труднощі з належним комплектуванням книжкових фондів і періодики. Але й за таких умов місцевий комітет прагнув відкрити ще більше нових читалень при чайних. Цей процес відбувався з ускладненнями через нестачу фінансування.

Так, земські повітові збори XXXIV скликання у жовтні 1898 р. відхилили клопотання місцевого комітету тверезості про дотації з боку земства на облаштування нових бібліотек-читалень при чайних та недільних курсів [18, с. 7].

Проте за три роки, з 1900 по 1903, чисельність бібліотек-читалень КПНТ все ж зросла втричі (з семи до двадцяти

двох), а чисельність книг – з 511 до 6 187 одиниць. Найбільше книг зберігалося в Переяславській бібліотеці-читальні (564), Вороньківській (432) та Скопечській (430), а найменше, всього по 42 книги – в бібліотеках с. Чопилки та в бібліотеці передмістя Переяслава Підварках

(хоча ці книгозбірні були відкриті останніми у повіті). Децю змінився й розширився статус опікунів бібліотек (лікарі, вчителі, козаки, колишні військові, священники, диякони, псаломщики, чиновники) [2, с. 18–19]. Більш розлогу інформацію наведено у таблиці нижче:

Місце розташування	Дата відкриття	К-сть книг	Опікун бібліотеки-читальні	Завідувач чайної
м. Барिशівка	15 жовтня 1897 р.	362	вчитель Іван Наумович Волошин	І. Волошин
м. Березань	22 жовтня 1897 р.	278	священик Никанор Букшованний	Н. Букшованний
м. Переяслав	22 жовтня 1897 р.	564	надвірний радник Антон Олександрович Пржиборовський	А. Пржиборовський
м. Бориспіль	22 жовтня 1897 р.	377	губернський секретар Олександр Платонович Новакович	О. Новакович
м. Вороньків	3 листоп. 1897 р.	432	дільничний попечитель Федір Лукич Видиборцев	Ф. Видиборцев
с. Скопці	6 серпня 1898 р.	430	дільничний попечитель дворянин Адольф Владиславович Пеньковський	А. Пеньковський
с. Сулимівка	5 липня 1898 р.	368	священик Леонід Міщенко	Л. Міщенко
с. Ташань	1 листоп. 1898 р.	395	священик Микола Олександрович Власов	М. Власов
с. Єрківці	10 жовтня 1898 р.	237	поручик Андрій Іванович Бобровніков	–
с. Війтівці	3 липня 1898 р.	213	лікар Сафоній Дмитрович Томачинський	–
с. Студеники	20 грудня 1898 р.	360	вчитель Григорій Петрович Марченко	Г. Марченко
с. Семенівка	21 листоп. 1899 р.	281	диякон Іларіон Лагодинський	І. Лагодинський
с. Пологи-Яненки	28 листоп. 1899 р.	217	священик Іван Богданович	І. Богданович
с. Пристроми	20 січня 1900 р.	224	дворянин Михайло Йосипович Мироненко-Лютий	–
с. Карань	1 червня 1901 р.	99	лікар Микола Миколайович Архангельський	М. Архангельський
с. Хоцьки	21 листопада 1899 р.	254	дворянин Степан Назарович Дрозд-Бонячевський	С. Дрозд-Бонячевський

с. Андруші	1 червня 1901 р.	215	земський лікар Микола Миколайович Архангельський	М. Архангельський
с. Лехнівка	4 листоп. 1901 р.	136	лікар Казимир Карпович Бабський	священик Олександр Гречановський
с. Пологи- Вергуни	1 січня 1900 р.	240	священик Олександр Терлецький	О. Терлецький
с. Рогозів	22 грудня 1898 р.	421	дворянин Леонтій Іванович Рипкін	Л. Рипкін
с. Чопилки	3 квітня 1902 р.	42	козак Іван Іванович Тесленко	І. Тесленко
Передмістя Переяслава Підварки	10 квітня 1902 р.	42	дворянин Іван Афанасійович Згурський	І. Згурський

Цікаво, що всього у Переяславському повіті станом на 1903 р. нараховувалася 21 чайна, при яких функціонували 19 бібліотек-читалень. При чайних в селах Мала Каратуль (опікун псаломщик Іван Подольський) і Любарці (опікун дворянин Сергій Іванович Лихотинський) не було бібліотек [2, с. 20].

У селах Єрківці, Війтівці, Пристроми бібліотеки-читальні КПНТ функціонували не при чайних, як зазвичай, а в інших приміщеннях (яких саме, невідомо). Порівняльний аналіз прізвищ опікунів бібліотек-читалень і завідувачів чайних, при яких вони функціонували, показує, що були одні й ті ж особи. Лише в с. Лехнівка це різні особи: чайною керував священик

О. Гречановський, а бібліотекою – лікар К. Бабський.

Згідно з даними «Довідкових книг по Полтавській губернії» на 1906 р. і 1907 р. у Переяславському повіті чисельність безкоштовних бібліотек-читалень при чайних, відкритих КПНТ, скоротилася з 22 до 20 [28, с. 21–22].

Дві читальні (в передмістях Переяслава Карань і Підварки) до переліку не потрапили. Можемо припустити, що вони або стали філіалами Переяславської бібліотеки (опікун надвірний радник А. Пржиборовський), або ж були закриті, а їхній бібліотечний фонд переданий іншим бібліотекам.

Як виглядала ситуація із бібліотеками КПНТ станом на 1906 р., видно з таблиці:

Розташування	Дата відкриття	Завідувач
м. Баришівка	15 жовтня 1897 р.	вчитель Іван Наумович Волошин
м. Березань	22 жовтня 1897 р.	священик Никанор Букшований
м. Переяслав	22 жовтня 1897 р.	дільничний попечитель надвірний радник Антон Олександрович Пржиборовський
м. Бориспіль	22 жовтня 1897 р.	дільничний попечитель губернський секретар Олександр Платонович Новакович
м. Вороньків	3 листопада 1897 р.	дільничний попечитель дворянин Сергій Георгійович Слюсаревський
с. Скопці	6 серпня 1898 р.	дільничний попечитель дворянин Адольф Володимирович Пеньковський

с. Сулимівка	5 липня 1898 р.	дільничний попечитель священник Леонід Міщенко
с. Ташань	1 листопада 1898 р.	вчитель Василь Тимофійович Подольський
с. Єрковці	10 жовтня 1898 р.	поручник Андрій Іванович Бобровніков
с. Війтівці	5 липня 1898 р.	лікар Сафоній Дмитрович Томачинський
с. Студеники	10 грудня 1898 р.	вчитель Григорій Петрович Марченко
с. Семенівка	21 листоп. 1899 р.	диякон Іларіон Лагодинський
с. Пологи-Яненки	28 листопада 1899 р.	священик Микола Богданович
с. Пристроми	20 січня 1900 р.	дворянин Михайло Йосипович Мироненко-Лютий
с. Лехнівка	4 листопада 1901 р.	земський лікар Казимир Карлович Бабський
с. Чопилки	3 квітня 1902 р.	козак Іван Іванович Тесленко
с. Хоцьки	21 листопада 1899 р.	дворянин Степан Назарович Дрозд-Бонячевський
с. Пологи-Вергуни	1 січня 1900 р.	священик Олександр Терлецький
с. Андруші	1 червня 1901 р.	земський лікар Микола Миколайович Архангельський
с. Рогозів	22 грудня 1898 р.	дворянин Іван Іполитович Монтицький
с. Помоклі	10 вересня 1904 р.	–

У поданому вище списку безкоштовних бібліотек-читалень у Переяславському повіті зазначено, що останньою була відкрита бібліотека в с. Помоклі – 10 вересня 1904 р. Відомо, що ця книгозбірня розміщувалася в будинку чайної, збудованому в 1900 р. Раніше, з 28 липня 1895 р., в Помоклях функціонувала бібліотека при волосному правлінні з книжковим фондом 104 примірники. В 1919 р. обидві сільські бібліотеки були

об'єднані в одну. Будинок чайної, в якому функціонувала об'єднана бібліотека, перейменовано на хату-читальню [13].

Упродовж 1906–1916 рр. чисельність бібліотек-читалень КПНТ в Переяславському повіті залишалася незмінною – 20 закладів [29, с. 17; 12, с. 313; 8, с. 376; 9, с. 398; 10, с. 308].

Якщо проаналізувати періодичність, з якою вони відкривалися, отримуємо таку картину:

Рік	Населені пункти, в яких при чайних були відкриті бібліотеки-читальні	К-сть бібл., відкритих упродовж року
1897	м. Баришівка, м. Березань, м. Переяслав, м. Бориспіль, м. Вороньків	5
1898	с. Скопці, с. Сулимівка, с. Ташань, с. Єрківці, с. Війтівці, с. Студеники, с. Рогозів	7
1899	с. Пологи-Яненки, с. Хоцьки	2
1900	с. Пристроми, с. Пологи-Вергуни	2
1901	с. Андруші, с. Лехнівка	2
1902	с. Чопилки	1
1904	с. Помоклі	1

Звідси бачимо, що пік відкриття бібліотек-читалень КПНТ в Переяславському повіті припав на 1897–1898 рр. Після цього впродовж кількох років спостерігалось скорочення активності у відкритті нових бібліотек, а після 1904 р. зовсім припинився цей процес. Не можна не помітити, що перші бібліотеки були відкриті у містах, а згодом переважно відкривалися у сільській місцевості.

Порівняно з іншими народними бібліотеками на книжкові фонди КПНТ розповсюджувалися більш жорсткі законодавчі та цензурні обмеження. За бібліотеками КПНТ встановлювався нагляд з боку трьох імперських міністерств (внутрішніх справ, народної освіти, фінансів) і духовного відомства. Діяльність бібліотек потрапляла під дію «Правил про безкоштовні народні читальні і порядок нагляду за ними», затверджених Міністерством внутрішніх справ у 1890 р. Книжковий фонд комплектувався згідно із міністерськими каталогами, відповідно до яких книгозбірні мали комплектувати свої фонди лише творами, дозволеними Вченим комітетом Міністерства народної освіти, офіційними урядовими виданнями та літературою, дозволеною духовним відомством. З періодичних видань обов'язковими були «Вісник тверезості», «Сільський вісник», одна щоденна газета («Губернські відомості», «Сільський вісник»), одне ілюстративне видання («Нива», «Навколо світу», «Природа і люди»), духовно-релігійний журнал. У списку довідкових видань були – календарі, довідники, енциклопедичні видання та ін. У книжкових фондах переважали белетристика, релігійно-моральна, історична література, поодинокі примірники праць з географії, природознавства, сільського

господарства, медицини, права. Серед найбільш популярних авторів були М. Гоголь, І. Тургенєв, А. Чехов, О. Пушкін, М. Лермонтов, Л. Толстой, М. Горький, В. Короленко, Л. Андрєєв, Ж. Верн, О. Дюма, Майн Рід, Г. Сенкевич, Вальтер Скот, В. Гюго, Ф. Купер, М. Сервантес та ін. До складу фонду кожної бібліотеки КПНТ обов'язково входила Біблія. Можемо допустити, що в бібліотеках-читальнях КПНТ Переяславського повіту також містилися зазначені вище видання.

У 1901 р. планувалося започаткувати в селах Переяславщини також дві народні бібліотеки-читальні імені Павленкова на спільні кошти фонду Ф. Павленкова, повітового і губернського земства. В 1900 р. російський видавець-просвітник Ф. Павленков заповів 100 тис. крб. на відкриття 2 тис. безкоштовних народних бібліотек здебільшого у сільській глибинці. На кожен бібліотеку з фонду виділялося 50 крб. і стільки ж мали внести співзасновники на місцях, які також мали знайти та оплачувати приміщення для розміщення книгозбірні та роботу бібліотекаря. Розпорядники фонду звернулися з ініціативою заснування бібліотек до земств, просвітницьких організацій, пропонуючи оплатити половину вартості комплекту книг. У комплект вартістю 100 крб. входило приблизно 300–400 книг на релігійно-моральну, історико-біографічну, суспільно-політичну, сільськогосподарську тематику. В подальшому комплектувати книжкові фонди бібліотек пропонувалося на спільні павленківські та земські кошти. Фонд брав на себе зобов'язання комплектувати ці книгозбірні виданнями за пільговими цінами із друкарні Ф. Павленкова [25, с. 51].

Переяславські чергові повітові земські збори XXXVI скликання на засіданні 28 вересня 1900 р. заслухали звернення душоприказників Ф. Павленкова з пропозицією відкрити в Переяславському повіті бібліотеки за участю однойменного фонду. При цьому було зазначено, що фонд готовий виділити на цю справу 250 крб. й таку ж суму має виділити Переяславське земство. Гласні обговорили пропозицію й знайшли доцільним започаткувати в повіті кілька «павленківських» бібліотек. З цією метою в кошторис 1901 р. було закладено 125 крб. і ще 125 крб. вирішено просити у губернського земства. Тоді разом із капіталом фонду Ф. Павленкова вийде сума 500 крб., якої буде достатньо, щоб відкрити в селах Переяславського повіту дві бібліотеки [20, с. 12–13].

Оскільки в подальшому в джерелах не згадується про існування «павленківських» бібліотек у Переяславському повіті, то, вірогідно, вони не були створені. Причиною могло стати те, що губернське земство не виділило кошти.

Окремо доцільно згадати про забезпечення сільських народних бібліотек літературою. Книги та брошури надходили з різних джерел: постачалися повітовим і губернським земствами, дарувалися громадськими організаціями та приватними особами. Частина літератури передавав книжковий склад, що почав функціонувати в Переяславі наприкінці XIX ст. Однією з його функцій було забезпечення бібліотек Переяславського повіту, зокрема й сільських, літературою за пільговими цінами. Зі складу у народні бібліотеки постачалися книги як для читання, так і розповсюдження всім бажаючим.

Численну групу сільських бібліотек Переяславщини складали книгозбірні

навчальних закладів – церковнопарафіяльних шкіл і земських початкових училищ. Це були основні типи навчальних закладів у повіті, в яких могли здобути початкову освіту діти селян. Книгозбірні, відкриті при них, створювалися як для навчальних потреб, так і для позакласного читання. Відповідно й функціонували вони для власних потреб учнів, вчителів, місцевого населення.

Створювалися й утримувалися ці бібліотеки за тими ж принципами, що й книгозбірні при волосних правліннях та чайних: починаючи з 1902 р. Переяславські повітові земські збори заклали в кошторис кошти на поповнення книгами існуючих при училищах повіту шкільних бібліотек у розрахунку по 10 крб. на кожну. Губернське земство виділяло дотацію на облаштування кожної нової шкільної бібліотеки не більше 25 крб., а з 1904 р. – в сумі, що дорівнювала асигнуванням повітового земства без обмежень [22, с. 169].

Попри те, що мережа шкільних бібліотек була досить розгалуженою, бібліотечні фонди, кількість користувачів були незначними. Фонди шкільних бібліотек обмежувалися каталогом дозволеної для використання літератури, були нечисленними й одноманітними, поповнювалися епізодично, фінансувалися недостатньо й нерегулярно.

Висновки. Таким чином, сільські народні бібліотеки були важливою частиною як культурно-освітньої системи Переяславщини, так й імперської великодержавної політики другої половини XIX – початку XX ст. В їх організації брали участь сільські громади, земство, товариства грамотності, КПНТ, які головним своїм завданням вважали забезпечення сільських мешканців

можливістю відвідувати бібліотеки та отримувати необхідні для навчання й самоосвіти книги та періодичні видання. Облаштування доступних книгозбірень було нагальним завданням просвітницької роботи на селі, оскільки вони сприяли поширенню грамотності народу і прилученню його до духовних цінностей.

У селах Переяславщини бібліотеки відкривалися поступово: перші з них були започатковані в середині XIX ст. при навчальних закладах (церковнопарафіяльних школах, земських початкових училищах), книгозбірні при волосних правліннях і чайних – наприкінці XIX ст. Вони розподілялися по території повіту нерівномірно, їх чисельність і склад фондів не задовольняли повністю читацькі потреби сільського населення. Кількісна перевага була за бібліотеками, відкритими при чайних, але книжковий фонд останніх за чисельністю поступався книгозбірням, які функціонували при волосних правліннях. За нашими підрахунками, станом на початок XX ст. в повіті функціонували 22 бібліотеки при чайних і 11 бібліотек при волосних управах. Книжковий фонд перших нараховував 6 187 видань, других – 3 346 книг (без урахування фондів бібліотек при Єрковецькому та Ташанському волосних правліннях, дані по яких відсутні). В середньому на одну книгозбірню, відкриту КПНТ, припадала 281 книга, а на книгозбірню при волосних правліннях – 371 книга. Частково книгозбірні обох категорій розташовувалися в містах і містечках, але обслуговували читацькі потреби мешканців навколишніх сіл. У п'яти з шістнадцяти волосних управ книгозбірні впродовж досліджуваного періоду не були створені (Березанській, Іванківській, Лехнівській, Скопечській,

Студеницькій). Натомість при всіх існуючих у повіті чайних функціонували бібліотеки-читальні.

Варто зауважити, що для створення та функціонування бібліотек у сільській місцевості не існувало належних умов. Головною перешкодою в розширенні мережі сільських бібліотек була відсутність пристосованих приміщень. Книжкові фонди переважно були мізерні, однотипні за складом і тематикою, поповнювалися епізодично, комплектувалися здебільшого російськомовною літературою, обмежувалися каталогом дозволеної для використання в народних бібліотеках літератури. Опікунами й бібліотекарями були дворяни, священники, вчителі, лікарі. Вони часто були лекторами, проводили виховну й просвітницьку роботу. Книгозбірнями при волосних правліннях здебільшого опікувалися місцеві урядники (волосні писарі, старшини, земські начальники). Для поповнення бібліотек книгами і періодикою земська влада щорічно виділяла мізерні кошти на купівлю книжок і передплату журналів, спонукала губернське земство надавати дотації. Варто зазначити, що бібліотеки при волосних правліннях і чайних мали книги для продажу населенню, які постачав земський книжковий склад, створений наприкінці XIX ст. в м. Переяславі.

Загалом бібліотечна мережа народних сільських бібліотек у Переяславському повіті, незважаючи на бідність фондів, брак коштів, все ж позитивно вплинула на можливість сільських мешканців користуватися бібліотечною книгою, долучатися до просвітницьких заходів й відіграла помітну роль у поширенні знань серед селян. Разом з тим книгозбірні Переяславщини у другій половині

XIX – на початку XX ст. прямо й опосередковано сприяли асиміляторській політиці, яку системно та цілеспрямовано проводили російські імперіалісти щодо українців з метою їх цілковитого зросійщення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год. Составлен Д. А. Иваненко, секретарем Полтавского губернского статистического комитета. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1900. 122 с.
2. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1903 год. Издание Полтавского губернского статистического комитета. Полтава: Типо-Литография Полтавского Губернского Правления, 1903. 133 с.
3. Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год. Полтава, 1913. 262 с.
4. Бібліотеки та читальні Комітетів піклування про народну тверезість Товариства піклування про народну тверезість. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: https://ube.nlu.org.ua/article/Бібліотеки_та_читальні (дата звернення: 18.05.2023).
5. Дубровина Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті. Київ, 2009. 530 с.
6. Куценко Ю. Заснування та розвиток Переяславської чоловічої гімназії (1906–1919). *Наукові записки з української історії*. 2014. Вип. 34. С. 51–58.
7. Отчёт Переяславской уездной земской Управы за 1894 г. Переяслав: Типография Лепского и Вурмана, дом Кубышкина, 1895. 189 с.
8. Памятная книжка Полтавской губернии на 1913 год. Издание Полтавского губернского статистического комитета. Полтава: Электрическая Типо-Литография Губернского Правления, 1913. 446 с.
9. Памятная книжка Полтавской губернии на 1915 год. Издание Полтавского губернского статистического комитета под редакцией члена Комитета исп. обяз. секретаря Н. А. Снесского. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1915. 485 с.
10. Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 год. Издание Полтавского губернского статистического комитета под редакцией члена Комитета исп. обяз. секретаря Н. А. Снесского. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1916. 379 с.
11. Переяславський соціум на перехресті епох: люди, події, факти: монографія / В. П. Коцур, О. І. Гуржій, В. А. Лоха. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2019. 624 с.
12. Полтавський календарь на 1909 год. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1909.
13. Помоклівський старостинський округ № 5. Ташанська громада. URL: <https://tashanska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 18.05.2023).
14. Свод постановлений Переяславского уездного земского собрания X-го созыва 1874 года. Полтава: Тип. Пигуренко (в круг. переул. за воен. гимназ. в собств. доме), 1874. 147 с.
15. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXX созыва в сентябре 1894 года. Переяслав: Типография Лепского и Вурмана, дом Найдиса, 1895. 109 с.
16. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXXII созыва в июне 1896 года. Переяслав: Типография Лепского и Вурмана, дом Найдиса, 1896. 85 с.
17. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXXIII созыва в августе 1897 года и экстренного уездного собрания 7 ноября 1897 г. Переяслав: Типография Лепского и Вурмана, дом Найдиса, 1898. 130 с.
18. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXXIV созыва в октябре 1898 года и экстренного уездного собрания 19 февраля

1899 г. Переяслав: Типографія Лепского и Вурмана, дом Найдиса, 1899. 185 с.

19. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXXV созыва в октябре 1899 года. Переяслав: Типографія Лепского и Вурмана, дом Найдиса, 1900. 157 с.

20. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXXVI созыва в сентябре 1900 года. Переяслав: Типографія Лепского и Вурмана, дом Кубышкина, 1901. 105 с.

21. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXXVII созыва в августе 1901 года. Переяслав: Типографія Лепского и Вурмана, дом Кубышкина, 1902. 129 с.

22. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XXXIX созыва в сентябре 1903 года и экстренного земского собрания 15 июня 1903 года. Переяслав: Типографія Лепского и Вурмана, дом Кубышкина, 1904. 229 с.

23. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XLII созыва в сентябре 1906 года и Чрезвычайных Земских Собраний 6-го мая и 25 июня 1906 г. Переяслав: Типографія Лепского и Вурмана, дом Кубышкина, 1907. 378 с.

24. Свод постановлений Переяславского очередного уездного земского собрания XLVIII созыва 1912 года. Переяслав: Типографія Лепского и Вурмана, дом Кубышкина, 1913. 264 с.

25. Соколов В. Ю. Організація діяльності Павленківських бібліотек Київським товариством грамотності у 1900–1907 рр. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 1. С. 48–65.

26. Соломонова Т. Р. Народні бібліотеки та читальні комітетів піклування про народну тверезість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2010. Вип. 2. С. 180–190.

27. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1906 год. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, аренд. Д. Н. Подземским, 1906.

28. Справочная книжка Полтавской губернии на 1907 год. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1907.

29. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1908 год. Полтава. Типо-Литография Губернского Правления, 1908.

30. Шандра В. С. Народні бібліотеки. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2010. Т. 7. С. 194.

31. Шарошкіна Н. Г. Розвиток народних бібліотек-читалень на Київщині (кінець XIX – початок XX століття). *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2017. № 3(11). С. 41–45.

32. Санкт-Петербургский комитет грамотности. URL: <https://ru.wikipedia.org>. (дата звернення: 18.05.2023).

33. Хавкина Л. Б. Руководство для небольших библиотек: с рис., образцами бланков и алф. указ. Москва: Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1911. 132 с.

REFERENCES

1. IVANENKO, D., comp. (1900). *Address-Calendar and Reference Book of the Poltava Province for 1900*. Poltava: Typolithography of the Provincial Administration. 122 p [in Rus.]

2. *Address-Calendar and Reference Book of the Poltava Province for 1903*. (1903). Publication of the Poltava Provincial Statistical Committee. Poltava Typolithography of the Poltava Provincial Administration, 133 p. [in Rus.]

3. *Alphabetical Index of Populated Areas of the Poltava Province for 1910*. (1913). Poltava, 262 p. [in Rus.]

4. Libraries and Reading Rooms of the People's Sobriety Care Committee of the People's Sobriety Care Society. *Ukrainian Library Encyclopedia*. [online] Available at: <https://ube.nlu.org.ua/article/Libraries and reading rooms>. [Accessed 18 May 2023]. [in Ukr.]

5. DUBROVYNA, L., ONYSHCHENKO, O. (2009). *Librarianship in Ukraine in the 20th Century*. Kyiv, 530 p. [in Ukr.]

6. KUTSENKO, Yu. (2014). The Establishment and Development of the Pereiaslav Male Gymnasium (1906–1919). *Scientific Notes on Ukrainian History*. Issue 34, pp. 51–58. [in Ukr.]

7. *Report of the Pereiaslav Zemstvo Administration for 1894*. (1895). Pereiaslav: Lepskii and Vurman's Printing House, Kubyskin's House, 189 p. [in Rus.]

8. *Memorable Book of the Poltava Province for 1913. Edition of the Poltava Provincial Statistical Committee*. (1913) Poltava. Electric Typolithography of the Provincial Administration. 446 p. [in Rus.]

9. *Memorable Book of the Poltava Province for 1915. Edition of the Poltava Provincial Statistical Committee edited by N. A. Snesskyi*. (1915). Poltava: Typolithography of the Provincial Administration, 485 p. [in Rus.]

10. *Memorable Book of the Poltava Province for 1916. Edition of the Poltava Provincial Statistical Committee edited by N. A. Snesskyi*. (1916). Poltava: Typolithography of the Provincial Administration, 379 p. [in Rus.]

11. KOTSUR, V., GURZHII, O., LOKHA, V. (2019). *Pereiaslav Society at the Crossroads of Eras: People, Events, Facts: A Monograph*. 2nd ed., ext. and rev. Kyiv: Yurka Lyubchenka LLC, 624 p. [in Ukr.]

12. *Poltava Calendar for 1909*. (1909). Poltava: Typolithography of the Provincial Administration [in Rus.].

13. *Pomokliv Starosta District № 5. Tashanska Community*. [online] Available at: <https://tashanska-gromada.gov.ua> [Accessed 18 May 2023]. [in Ukr.].

14. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 10th Convocation of 1874*. (1874). Poltava: Pihurenko's Printing House, 147 p. [in Rus.].

15. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 30th Convocation in September, 1894*. (1895). Pereiaslav, Lepskii i Vurman's Printing House, Naidys's House, 109 p. [in Rus.].

16. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 32nd Convocation in June, 1896*. (1896). Pereiaslav: Lepskii i Vurman's Printing House, Naidys's House, 85 p. [in Rus.]

17. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 33rd Convocation in August, 1897 and an Emergency Zemstvo Assembly on November 7, 1897*. (1898). Pereiaslav: Lepskii i Vurman's Printing House, Naidys's House, 130 p. [in Rus.]

18. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 34th Convocation in October, 1898 and an Emergency Zemstvo Assembly on February 19, 1899*. (1899). Pereiaslav: Lepskii i Vurman's Printing House, Naidys's House, 185 p. [in Rus.]

19. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 35th Convocation in October, 1899*. (1900). Pereiaslav: Lepskii i Vurman's Printing House, Naidys's House, 157 p. [in Rus.]

20. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 36th Convocation in October, 1900*. (1901). Pereiaslav: Lepskii and Vurman's Printing House, Kubyskin's House, 105 p. [in Rus.]

21. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 37th Convocation in August 1901*. (1902). Pereiaslav: Lepskii and Vurman's Printing House, Kubyskin's House, 129 p. [in Rus.]

22. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 39th Convocation in September 1903 and an Emergency Zemstvo Assembly on June 15, 1903*. (1904). Pereiaslav: Lepskii and Vurman's Printing House, Kubyskin's House, 229 p. [in Rus.]

23. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the 42nd Convocation in September 1906 and an Emergency Zemstvo Assemblies on May 6 and June 25, 1906*. (1907). Pereiaslav: Lepskii and Vurman's Printing House, Kubyskin's House, 378 p. [in Rus.]

24. *A Set of Resolutions of the Pereiaslav County Regular Zemstvo Assembly of the*

- 48th Convocation in September 1912. (1913). Pereyaslav: Lepskii and Vurman's Printing House, Kubyshkin's House, 264 p. [in Rus.]
25. SOKOLOV, V. (2017). Organization of Activities of the Pavlenkov's Libraries by the Kyiv Literacy Association in 1900–1907. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia* (Library Science. Documentary Science. Informotology), № 1, pp. 48–65. [in Rus.]
26. SOLOMONOVA, T. (2010). People's Libraries and Reading Rooms of Committees for the Care of People's Sobriety (on the Example of the Vinnytsia District of the Podilsk Province). *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ser. Bibliotekoznavstvo. Knyhoznavstvo* (Scientific Works of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University. Series: Library Science. Bibliography), Issue 2, pp. 180–190. [in Ukr.]
27. *Reference Book for Poltava Province for 1906*. (1906). Poltava Typolithography of the Provincial Administration, rented by D. N. Podzemskyi. [in Rus.]
28. *Reference Book of the Poltava Province for 1907*. (1907). Poltava Typolithography of the Provincial Administration. [in Rus.]
29. *Reference Book for Poltava Province for 1908*. (1908). Poltava Typolithography of the Provincial Administration. [in Rus.]
30. SHANDRA, B. (2010). People's Libraries. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv, Vol. 7, pp. 194. [in Ukr.]
31. SHAROSHKINA, N. (2017). Development of Public Libraries-Reading Rooms in the Kyiv Region (End of the 19th – Beginning of the 20th Century). *Scientific Journal: Pedagogical "ScienceRise Education"*, № 3(11), pp. 41–45. [in Ukr.]
32. *St. Petersburg Literacy Committee*. [online] Available at: <https://ru.wikipedia.org> [Accessed 18 May 2023]. [in Rus.]
33. KHAVKINA, L. (1911). *Guide for Small Libraries: with Pictures, Sample Forms, and Indexes*. Moscow: Printing House of I. D. Sytin Partnership, 132 p. [in Rus.]

У другій половині XIX – на початку XX ст. на теренах Переяславського повіту Полтавської губернії склалася мережа загальнодоступних бібліотек – публічних, народних, приватних та інших, від діяльності яких багато в чому залежало функціонування освіти, науки, культури в регіоні.